

ЕЛЕКТИВНІ КУРСИ В ПРОФІЛЬНИХ ШКОЛАХ ЯК ОДНА З ТЕНДЕНЦІЙ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ (2011–2017 РР.)

Загородня А. А.

*доктор педагогічних наук, доцент,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти
Національна академія педагогічних наук України
вул. Січових Стрільців, 52-А, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-2418-1670
z_allya@i.ua*

Ключові слова: *елективні курси, диференціація, профільне навчання, старшокласники, шкільна освіта.*

Статтю присвячено вивченню теоретичних і практичних аспектів досвіду запровадження елективних курсів у профільних школах як однієї з тенденцій реформування освіти України в 2011–2017 рр. Окреслено ключові орієнтири щодо реформування системи загальної середньої освіти, які представлено у нормативно-правових документах, зокрема: «Концепції профільного навчання у старшій школі» (2013 р.); «Концепції Нової української школи» (2016 р.); оновленій редакції Закону України «Про освіту» (2017 р.); «Проекті концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років» (2018 р.), «Проекті концептуальних засад реформування професійної освіти України «Сучасна професійна освіта» (2018 р.) та ін. Розкрито сутність понять «профільне навчання», «елективні курси». Висвітлено мету та основні завдання реалізації профільного навчання. Охарактеризовано функціональну спрямованість, що полягає у нагромадженні учнів знаннями та вміннями з вибраного ними профільного предмета, що є основою їх подальшого професійного спрямування. Подано розлогу характеристику типології профільного навчання, а саме: рівневу (внутрішню) та профільну (зовнішню) диференціацію, напіввідкриту та приховану диференціацію. Зосереджено увагу на основних характеристиках елективних курсів та їх цільовому спрямуванні. Виокремлено та охарактеризовано типологію елективних курсів (допрофільні та профільні елективні курси) з погляду різних наукових підходів. Розмежовано види елективних курсів, серед яких розрізняють допрофільні та профільні ЕК. Підбірку допрофільних та профільних елективних курсів становили: загальноорієнтаційні ЕК, предметно-орієнтаційні та міжпредметні елективні курси. Серед профільних елективних курсів вирізняються такі, як міжпредметні ЕК, елективні курси з предметів, що не входять до базового навчального плану. Наведено приклади елективних курсів («Проблеми екології», «Ефективна поведінка у конфлікті», «Умови успішної комунікації», «Географія людських перспектив» тощо) та розкрито їхні змістові характеристики.

ELECTIVE COURSES IN PROFILE SCHOOLS AS ONE OF EDUCATION REFORM TRENDS (2011–2017 YEARS)

Zahorodnia A. A.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Chief Researcher at the Department of History and Philosophy of Education
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Sichovykh Striltsiv str., 52-A, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2418-1670
z_alla@i.ua*

Key words: *elective courses, differentiation, profile education, high school students, school education.*

The article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of the experience of introducing elective courses in profile schools as one of the trends in reforming education in Ukraine in 2011–2017 of the XXI century. The key guidelines for reforming the system of general secondary education, as presented in the legal documents, in particular: «Concepts of specialized education in high school» (2013); «Concept of the New Ukrainian School» (2016); updated version of the Law of Ukraine «On Education» (2017); «Draft concept of education development in Ukraine for the period 2015–2025» (2018), «Draft conceptual framework for reforming vocational education in Ukraine» Modern vocational education «(2018), etc. The essence of the concepts «profile education», «elective courses» are disclosed. The purpose and main tasks of realization of profile education are covered. The functional orientation is characterized, which consists in the accumulation of students with knowledge and skills in their chosen profile subject, which is the basis for their further professional orientation. An extensive description of the typology of profile education is given, namely: level (internal) and profile (external) differentiation, semi-open and hidden differentiation. The focus is on the main characteristics of elective courses and their target direction. The typology of elective courses (pre-profile and profile elective courses) from the point of view of different scientific approaches is singled out and characterized. The types of elective courses are distinguished, among which there are pre-profile and profile EC. The selection of pre-profile and profile elective courses consisted of: general-orientation EC, subject-orientation and interdisciplinary elective courses). Among the profile elective courses there are such as: interdisciplinary EC, elective courses in subjects that are not included in the basic curriculum. Examples of elective courses («Problems of ecology», «Effective behavior in conflict», «Conditions for successful communication», «Geography of human perspectives», etc.) are given and their semantic characteristics are revealed.

Постановка проблеми. Десятиліття XXI ст. ознаменувалося значними змінами у соціально-економічному устрої України, у тому числі в системі загальної середньої освіти. Посилення міжнародних зв'язків із розвиненими європейськими державами, трансформаційні процеси, інформатизація та діджиталізація призвели до оновлення змісту загальної середньої освіти, спрямованої на досягнення успішної самореалізації особисті у соціумі, орієнтацію на її потреби та конкурентоздатність у сучасному мобільному світовому просторі.

Усе це стало передумовою для оновлення та прийняття низки нормативно-правових актів та документів, які регулюють діяльність закладів освіти, серед яких: «Концепція профільного навчання у старшій школі» (2013 р.) [8], «Концепція Нової української школи» (2016 р.) [7]; оновлена редакція Закону України «Про освіту» (2017 р.) [5], «Проект концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років» (2018 р.) [11], «Проект концептуальних засад реформування професійної освіти України «Сучасна професійна освіта» (2018 р.) [10] та ін., в яких старшу школу визначено профільною.

Означене актуалізувало особистісно-орієнтовану модель сучасної освіти, покликану максимально враховувати схильності, здібності та інтереси кожного учня, забезпечувати успішну реалізацію його життєвої траєкторії. У такий спосіб усе більшої популярності набуває поняття профільного навчання, а поруч із ним і запровадження елективних курсів, які повинні забезпечити як підготовку до вибору профілю в основній школі, так і сам процес профільного навчання у старшій школі.

Слід зауважити, що проблема запровадження профільного навчання у шкільній освіті України була й досі залишається предметом досліджень багатьох науковців, зокрема: С. Гончаренка, Г. Селевка, П. Сікорського (термінологічне поле профільного навчання); О. Бугайова, Н. Ничкало, І. Унта, О. Ярошенка (вивчення рівнів, форм і видів профільного навчання); Т. Полонської, В. Кизенка, О. Чеботарьова, О. Гузенко (питання організації та конструювання елективних курсів у старшій профільній школі); В. Володька, О. Горіної, М. Солдатенко та ін. (закономірності, принципи, умови ефективності індивідуалізації та диференціації навчання); Г. Авчіннікової, О. Барановської, Г. Васківської, С. Дятленко, С. Закірової (диференціація змісту навчання школярів та профільна підготовка); Л. Березівської (державна освітня політика щодо організації профільного навчання й змісту шкільної освіти в радянській Україні); М. Піддячого (соціально-професійний вибір учнів) та ін.

Мета статті полягає у вивченні основних аспектів запровадження елективних курсів у старшу шкільну ланку як однієї з тенденцій реформування змісту освіти України в 2011–2017 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все доцільно визначити сутність базового поняття дослідження «профільне навчання», яке ми розглядаємо як засіб диференціації та індивідуалізації навчання, що дає змогу за рахунок змін у цілях, змісті та структурі організації освітнього процесу, урахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів створити умови для навчання старшокласників відповідно до їх професійного самовизначення [3].

Мета профільного навчання полягає у забезпеченні рівних можливостей для доступу старшокласників до здобуття профільної та початкової допрофесійної підготовки; гарантування неперервної освіти впродовж усього життя; виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства [2].

З-поміж основних завдань профільного навчання слід виокремити: створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб

учнів старшої школи в процесі їх загальноосвітньої підготовки; виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їх життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією; формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенцій учнів на допрофільному рівні, спрямування підлітків щодо майбутньої професійної діяльності; забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до вибраного профілю [3; 4].

Спираючись на дослідження деяких науковців (Н. Огурцова, Г. Бунтовської, І. Якиманської, Є. Певцова), Н. Шиян доходить висновку, що профільне навчання (диференціація) охоплює сукупність форм і методів навчання, спрямованих на досягнення учнями певного освітнього рівня з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей. Автор виокремлює два основних типи профільного навчання: рівневу (внутрішню) та профільну (зовнішню) диференціацію, напіввідкриту та приховану диференціацію [13].

Під *внутрішньою диференціацією* розуміють таку організацію освітнього процесу, за якої індивідуальні особливості учнів урахуються в умовах роботи вчителів у звичайних класах. Зовнішню диференціацію розуміють як таку організацію освітнього процесу, за якої для врахування індивідуальних особливостей учнів їх об'єднують у спеціальні диференційовані навчальні групи. Зовнішню диференціацію поділяють на елективну (гнучку) та селективну (бар'єрну). До форм навчання з елективною диференціацією належать факультативи з довільним вибором предметів на базі інваріативного ядра, із селективною – профільні класи, класи з поглибленим вивченням певного навчального предмета.

Курси за вибором (елективні курси). Це курси профільного доповнення, що мають функцію поглиблення та розширення меж профільних предметів, що розвивають і доповнюють їх зміст. Елективні курси пов'язані, насамперед, із задоволенням індивідуальних освітніх інтересів, потреб і схильностей кожного учня. Саме вони є важливим засобом побудови індивідуальних освітніх програм, оскільки найбільшою мірою пов'язані з вибором кожним школярем змісту освіти відповідно до його інтересів, здібностей, подальших життєвих планів. Елективні курси певною мірою ніби «компенсують» достатньо обмежені можливості базових і профільних предметів у задоволенні різнобічних освітніх потреб старшокласників.

Напіввідкрита диференціація полягає у тому, що рівень успішності учнів урахується в процесі адміністративно узаконеного поділу класу на групи, що є характерним, наприклад, для вивчення

іноземної мови, уроків праці тощо. Учителі, які працюють у таких групах, складають для кожної з них окремі календарні й поурочні плани. За результатами навчання й за згодою учнів у кінці кожного навчального року поділ на групи може уточнюватися, тобто їхній склад також можна вважати динамічним. Напіввідкрита диференціація втілює у собі також ідею профілізації старших класів закладу загальної середньої освіти. Прихована диференціація виявляється в поділі учнів на групи за рівнем успішності за допомогою індивідуальних карток. Підгрупи слабших учнів надається додаткова освітня підтримка.

У загальному розумінні це передбачає поглиблене вивчення низки дисциплін у вигляді елективних курсів (ЕК), які повинні забезпечити як підготовку до вибору профілю в основній школі, так і сам процес профільного навчання в старшій школі [12].

Отже, елективні курси є обов'язковим складником допрофільної підготовки і профільного навчання старшокласників, найважливішим засобом побудови індивідуальної траєкторії навчання, оскільки елективні курси пов'язані з вибором учнями змісту навчання залежно від їхніх здібностей та перспективних планів щодо вибору професії.

Мета ЕК полягає в орієнтації на індивідуалізацію навчання і соціалізацію учнів, а також у підготовці до усвідомленого і відповідального вибору сфери майбутньої професійної діяльності [1].

Доцільно зосередити увагу на основних характеристиках елективних курсів. Передусім елективні курси є обов'язковим освітнім компонентом для всіх учнів загальноосвітніх шкіл, розраховані на один-два місяці, одну чверть або одне півріччя у широкому діапазоні тривалості (від 6–8 до 72 год.). ЕК вибираються всіма учнями без винятку в обов'язковому порядку з переліку запропонованих, і в рамках навчальних планів та обсягу годин вони проводяться нарівні з іншими уроками.

Одним із дуже важливих аспектів нашого дослідження є виокремлення типології елективних курсів (рис. 1).

Допрофільні ЕК призначені допомогти визначитися школярам 8–9-х класів у виборі профілю навчання. Вони розраховані на відносно невелику

кількість годин, що дає змогу школярам упродовж року випробувати себе в різних видах діяльності відповідно до запропонованих профілів [6].

Натомість профільні ЕК мають на меті підготовку учнів до усвідомленого вибору майбутньої професії, орієнтуючи їх на індивідуалізацію та соціалізацію навчання. Вони слугують доповненням змісту допрофільного курсу, розвивають зміст одного з базових курсів, задовольняють різноманітні пізнавальні інтереси школярів, забезпечуючи належну підготовку за дисциплінами, які стануть основними в профільній підготовці учня з певним пакетом ЕК, зменшуючи при цьому вірогідність хибного вибору подальшої професії.

Розглянемо більш детально кожен із видів допрофільних та профільних ЕК [12].

Загальноорієнтаційні ЕК мають на меті наділення учнів інформацією щодо профілів навчання у старшій школі, ознайомлення зі світом професій та специфікою їхніх видів діяльності, допомагають вибрати профіль навчання з урахуванням індивідуальних нахилів та здібностей, а також дають змогу здійснити професійні спроби і спроектувати майбутню професійну кар'єру.

Предметно-орієнтаційні ЕК зорієнтовані на поглиблене вивчення певного навчального предмета, що виходить за межі шкільної програми, і спонукатимуть учня до подальшого вивчення предмета в класі даного профілю.

Міжпредметні ЕК у системі допрофільної підготовки орієнтують учнів на вивчення конкретного навчального предмету на профільному рівні, розкриваючи при цьому специфіку його вивчення у взаємозв'язку з іншими профільними предметами.

Своєю чергою, міжпредметні елективні курси поділяються на [12]:

- *ЕК підвищеного рівня* (рівномірне поглиблене вивчення вибраного предмета);
- *ЕК-спецкурси* (поглиблене вивчення окремих розділів основного курсу, що входять у програму даного предмета);
- *ЕК, в яких поглиблено вивчаються окремі розділи основного курсу* (поглиблене вивчення окремих розділів із відповідного предмета, які не входять у його базову програму);

Рис. 1. Типологія елективних курсів за В. Орловим [9]

– прикладні ЕК (ознайомлення учнів із важливими шляхами і методами застосування знань на практиці, спрямованими на розвиток інтересу учнів до виробництва);

– ЕК за історією предмета (ознайомлення учнів з основними історичними подіями, датами та діями відповідного предмета);

– ЕК за методами вирішення задач (допомога учням у вирішенні задач на основі, наприклад, хімічного експерименту).

Слід також більш детально охарактеризувати основні види профільних елективних курсів та їх цільове спрямування.

Завданням предметних курсів є поглиблення і розширення знань із предмета, який входить у базовий навчальний план школи. Сюди входять предмети з переліку базового навчального плану.

Міжпредметні курси зосереджено на інтеграції знань учнів про природу і суспільство. Прикладами таких курсів можуть бути «Основи біотехнології», «Основи космонавтики» тощо.

Елективні курси з предметів, що не входять до базового навчального плану, покликані нада-

вати учням інформацію щодо психологічних, соціальних та культурологічних проблем людства («Проблеми екології», «Ефективна поведінка у конфлікті», «Умови успішної комунікації», «Географія людських перспектив» тощо).

Висновки. Здійснений аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми впровадження елективних курсів у профільних школах як однієї з тенденцій реформування освіти (2011–2017 рр.) дає підстави дійти таких висновків. Функціональна спрямованість елективних курсів полягає у наділенні учнів знаннями та вміннями з вибраного ними профільного предмета, що є основою їх подальшого професійного спрямування. Робота курсів за вибором покликана задовольнити освітній запит, інтереси, схильності та здібності учня. Широке різноманіття типології ЕК зумовлене появою суперечностей між виникненням інноваційних форм організації навчання та закоріненим устроєм освітнього процесу у загальноосвітніх школах. Перспектива подальших наукових розвідок полягає у виокремленні та критичному аналізі структурних елементів програм елективних курсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Егорова А.М. Профильное обучение и элективные курсы в средней школе. *Теория и практика образования в современном мире* : материалы междунар. заоч. науч. конф. Санкт-Петербург : Реноме, 2012. С. 166–179.
2. Загородня А.А. Профільне навчання як форма радикальної диференціації навчання. *Педагогічні науки*. 2020. № 2(35). С. 17–22. DOI: <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-02>.
3. Загородня А.А. Основні підходи до конструювання змісту навчання в профільних класах середніх загальноосвітніх шкіл (2011–2017 рр.). *Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції RESULTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH AND DEVELOPMENT*, 4–6 квітня 2021 р. Іспанія, м. Мадрид. С. 243–248.
4. Загородня А.А. Профілізація загальної середньої освіти в контексті ідей НУШ. *Молодь і ринок*. 2019. № 10(177). С. 126–130.
5. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
6. Кизенко В.І., Орищак Л.Л., Чернега В.Г. Курси за вибором у структурі профільного навчання. *Профільне навчання: теорія і практика* / за ред. канд. пед. наук Л.А. Липової. Київ : Компас, 2007. С. 5.
7. Концепція Нової української школи (колегія МОН від 27.10.2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 05.05.2021).
8. Концепція профільного навчання в старшій школі. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/ (дата звернення: 05.05.2021).
9. Орлов В.А. Типология элективных курсов и их роль в организации профильного обучения. *Профильное обучение в условиях модернизации школьного образования*. Москва : ИОСО РАО, 2003. С. 89–96.
10. Проект концептуальних засад реформування професійної освіти України «Сучасна професійна освіта». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-proekt-konceptualnih-zasad-reformuvannya-profesijnoyi-osviti-ukrayini-suchasna-profesijna-osvita>. (дата звернення: 05.05.2021).
11. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: <https://osvita.ua/news/43501/> (дата звернення: 05.05.2021).
12. Чеботарьов О.М., Гузенко О.М., Рахлицька О.М. Елективні курси та їх роль у профільному навчанні : методичні вказівки. Одеса : ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2020. 42 с.
13. Шиян Н.І. Профільне навчання у школах сільської місцевості: теорія і практика. Полтава : АСМІ, 2004. 442 с.

REFERENCES

1. Egorova A.M. (2012) Profil'noe obuchenie i e'lektivny'e kursy' v srednej shkole [Profile education and elective courses in secondary school]. *Teoriya i praktika obrazovaniya v sovremennom mire: materialy' mezhdunar. zaoch. nauch. konf. Spb. : Renome*. P. 166–179.
2. Zahorodnia A.A. (2020) Profilne navchannia yak forma radykalnoi dyferentsiatsii navchannia [Profile education as a form of radical differentiation of study]. *Pedahohichni nauky*. No. 2 (35). P. 17-22. DOI: <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-02>.
3. Zahorodnia A.A. (2021) Osnovni pidkhody do konstruiuvannia zmistu navchannia v profilnykh klasakh serednikh zahalnoosvitnikh shkil (2011-2017 rr.) [Basic approaches to constructing the content of education in specialized classes of secondary schools (2011-2017)]. *Zbirnyk materialiv II Mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii RESULTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH AND DEVELOPMENT, 4-6 of April. Spain, Madrid*. P. 243-248.
4. Zahorodnia A.A. (2019). Profilizatsiia zahalnoi serednoi osvity v konteksti idei NUSh [Profiling of general secondary education in the context of NUSh ideas]. *Naukovo-ped. zhurn. «Molod i rynok»*. No 10(177). P. 126-130.
5. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2017, № 38-39, st.380) [The Law of Ukraine «On Education» (Verkhovna Rada of Ukraine (BBR), 2017, № 38-39, p.380)].
6. Kyzenko V.I., Oryshchak L.L., Cherneha V.H. (2007) Kursy za vyborom u strukturi profilnoho navchannia. Profilne navchannia: teoriia i praktyka [Elective courses in the structure of profile training.] / Za red. kand. ped. nauk Lypovoi L.A. K.: VVP «Kompas», 2007. P. 5.
7. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly (kolehii MON vid 27.10.2016) [Concept of the New Ukrainian School (MES Board of 27.10.2016)]. (2016, October 27). URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
8. Kontsepsiia profilnoho navchannia [The concept of profile training]. URL: <http://www.uazakon.com/document/fpart86/idx86618.htm>.
9. Orlov V.A. (2003) Tipologiya e'lektivny'kh kursov i ikh rol' v organizaczii profil'nogo obucheniya. Profil'noe obuchenie v usloviyakh modernizaczii shkol'nogo obrazovaniya [Typology of elective courses and their role in the organization of profile education. Profile education in the context of modernization of school education]. M. : IOSO RAO. P. 89–96.
10. Proiekt kontseptualnykh zasad reformuvannia profesiinoi osvity Ukrainy «Suchasna profesiina osvita» [Draft conceptual framework for reforming vocational education in Ukraine «Modern vocational education»]. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-proekt-kontseptualnih-zasad-reformuvannya-profesijnoyi-osviti-ukrayini-suchasna-profesijna-osvita_.
11. Proekt Kontsepsii rozvytku osvity Ukrainy na period 2015–2025 rokiv» [Draft Concept of Education Development of Ukraine for the period 2015–2025 yaers]. URL: <https://osvita.ua/news/43501/>.
12. Chebotarov O.M., O.M. Huzenko, O.M. (2020) Rakhlytska Elektyvni kursy ta yikh rol v profilnomu navchanni: metod. vkazivky dlia studentiv III kursu f-tu khimii ta farmatsii spetsialnosti 014 «Serednia osvita (Khimiiia)» [Elective courses and their role in profile education: a method. instructions for third-year students of the Faculty of Chemistry and Pharmacy, specialty 014 «Secondary Education (Chemistry)»]. Odesa : Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. 42 p.
13. Shyian N.I. (2004) Profilne navchannia u shkolakh silskoi mistsevosti: teoriia i praktyka [Specialized training in rural schools: Theory and Practice]. Poltava : ASMI. 442 p.